

Л.Я. Слобода, Львівський банківський інститут

РЕГУЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми регулювання кредитних ризиків банківських установ, уточнено економічну сутність термінів “регулювання кредитних ризиків” та “управління кредитними ризиками” банку, визначено основні завдання та місце регулювання в системі управління кредитними ризиками банку, виділено ключові компоненти ефективного регулювання кредитних ризиків у банківських установах.

Ключові слова: банківська установа, кредитний ризик, регулювання кредитних ризиків, управління кредитними ризиками.

Постановка проблеми. Необхідною умовою забезпечення ефективної діяльності банківських установ є вдосконалення системи управління банківськими ризиками. У Комплексній програмі розвитку банківської системи України на 2003-2005 роки зазначено, що стабільність банківської системи значною мірою залежить від якості регулювання ризиків, що притаманні банківській діяльності. Водночас, підкреслюється, що у вітчиз-

няних банків практика управління кредитними ризиками є недосконалою, практично відсутні інструменти пом'якшення таких ризиків [5, с. 14].

Статистичні дані засвідчують, що за період з 2001 по 2004 р. поряд зі збільшенням обсягів кредитування банками вітчизняної економіки спостерігається певне поліпшення структури кредитного портфеля вітчизняних банківських установ (табл. 1).

Таблиця 1

Якість кредитного портфеля системи банків України [10]

Назва показника	01.01.2001	01.01.2002	01.01.2003	01.01.2004	01.02.2004
Кредитний портфель, млн. грн.	23637	32097	46736	73442	72183
Проблемні кредити, млн. грн.	2679	1863	2113	2500	2562
Частка проблемних кредитів в структурі кредитного портфеля банків, %	11,30	5,86	4,52	3,40	3,55

На початок 2001 року частка проблемних позик у структурі кредитного портфеля вітчизняних банків становила 11,3 % відносно загального обсягу кредитного портфеля. Таке значення цього показника свідчило про недостатню на той час ефективність систем регулювання кредитних ризиків у банках України. Протягом наступних періодів частка проблемних кредитів зменшилась, і на початок 2004 року значення цього показника становило 3,5 % від

загального обсягу кредитного портфеля, а сума проблемних кредитів становила 2562 млн. грн. [10, с. 51].

Отже, за умов динамічного нарощування банками України обсягів кредитних операцій та існуванні суттєвої частки проблемних кредитів в структурі їх кредитних портфелів важливого значення набуває проблема підвищення ефективності регулювання кредитних ризиків банківських установ.

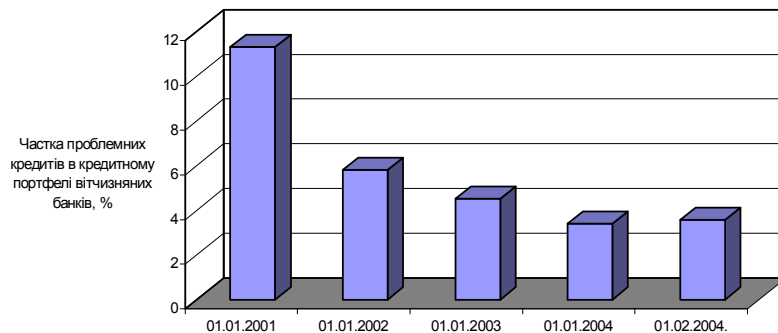

Рис. 1. Динаміка частки проблемних кредитів (просторочених та сумнівних) у кредитному портфелі системи вітчизняних банків

Актуальність проблеми вдосконалення механізму регулювання кредитних ризиків банків на сучасному етапі розвитку банківської системи України підтверджується й тим, що хоч кредитні операції є одними з найбільш прибуткових зі спектра операцій, які здійснюють вітчизняні банки, дія кредитних ризиків часто зумовлює збитковість їх кредитної діяльності. Регулювання кредитних ризиків у банках – це безперервний процес, який вказує де і яким чином банк повинен відкоригувати процес кредитування, вплинути на чинники виникнення кредитних ризиків, щоб уникнути втрат від кредитної діяльності. Завдання системи регулювання кредитних ризиків у банківських установах полягає у застосуванні заходів впливу, які дозволяють виявити причини негативних наслідків кредитних ризиків, а не лише констатують факт їх наявності. Особливістю регулювання є те, що воно здійснюється під час виконання всіх функцій управління кредитними ризиками, тобто в процесі прогнозування, планування, організування, мотивування, оцінки, аналізу та контролю за рівнем кредитних ризиків банківських установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти проблеми регулювання кредитних ризиків у банках досліджуються вітчизняними та зарубіжними вченими. Серед них: Сінкл Дж. мл., І. Бланк, Т. Райс, Б. Койлі, Ш. Річардс, Х. ван Грюнінг, С. Брайович Бранатович, В. Галіцин, І. Бушуєва, В. Вітлінський, І. Волошин, О. Пернарівський, О. Дзюблюк, Я. Наконечний, І. Вошило, С. Савчук, Л. Примостка, О. Васюренко та інші.

Дослідження провідних науковців у сфері менеджменту організацій М. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоурі, О.Є. Кузьміна, Р.А. Фатхутдінова, А.П. Лигалова, О. Мельник та багатьох інших зосереджують увагу на тому, що система управління загалом та система управління ризиками зокрема включає такі основні функції: *встановлення цілей, прогнозування, планування, організування, регулювання, мотивування, а також аналіз, оцінка та контроль* [7, 8, 9, 12]. В науковій літературі щодо управління кредитними ризиками банку, зокрема, в працях С.В. Мочерного, І.В. Бушуєвої, В.М. Галіцина та інших науковців ці функції системи управління кредитними ризиками не розмежовано. В економічній енциклопедії С.В. Мочерного зазначено, що основними заходами управління кредитними ризиками є *уникнення кредитних ризиків, регулювання (скорочення) кредитних ризиків, передбачення кредитних ризиків в балансі банку*. Найпростіший метод управління – уникнення кредитних ризиків, тобто відмова від надан-

ня кредитів у певних ситуаціях. Регулювання (скорочення) кредитних ризиків полягає у застосуванні таких методів: перевірка платоспроможності клієнта і поточний контроль, страхування ризиків, використання застави, розподіл ризиків в межах банківського консорціуму, розсіювання ризиків, обмеження ризиків за допомогою економічних нормативів [3, с. 612]. В.К. Галіцин та І.В. Бушуєва стверджують, що управління кредитними ризиками передбачає цілеспрямоване і узгоджене використання цілого ряду захисних способів: зміцнення стану та ефективності функціонування банківських установ, диверсифікацію їх активних операцій, відшкодування можливих втрат при кредитуванні тощо [2, с. 96]. В.В. Вітлінський, О.В. Пернарівський, Я.С. Наконечний та Г.І. Великоіваненко у своїх дослідженнях сутність управління кредитними ризиками визначають як процес прийняття рішення щодо видачі кредиту (прийняття кредитних ризиків чи уникнення кредитних ризиків), використання обов'язкових і доступних методів управління кредитними ризиками та врахування кількісних показників рівня кредитних ризиків при обчисленні фінансово-економічних показників, що характеризують ефективність діяльності банку [6, с. 60]. Вони виділяють чотири етапи управління кредитними ризиками банківських установ, а саме: якісний аналіз кредитних ризиків, кількісний аналіз кредитних ризиків, моделювання кредитних ризиків та вибір методів оптимізації управління кредитними ризиками в діяльності банків.

Невирішені раніше частини проблеми. Теоретичний аналіз наукових праць з цієї проблеми дає змогу стверджувати, що в економічній літературі немає єдиної думки щодо визначення поняття системи управління кредитними ризиками та розмежування термінів “управління” кредитними ризиками і “регулювання” кредитних ризиків у банку. Тому **метою** статті є уточнення і наукове обґрунтування основних завдань, ключових компонентів та інструментарію регулювання кредитних ризиків.

Виклад основного матеріалу. Провідні науковці у сфері менеджменту зазначають, що *управління* – це процес досягнення поставлених цілей, який включає функції прогнозування, планування, організування, мотивування, аналізу та контролю [1, 7, 12]. На думку О.Є. Кузьміна та О. Мельник, регулювання здійснюється на всіх стадіях управлінського процесу шляхом коригування планів, перебудови організаційної структури управління, впровадження нових методів впливу на об'єкт регулювання з метою усунення відхилень та недоліків в процесі управління [7, с. 101-102]. А.А. Малишев та А.П. Лигалов у ме-

тодичному посібнику “Основи сучасного менеджменту” відзначають, що після “організування” певного процесу можуть виникнути деякі невідповідності між елементами системи, між плановими та поточними результатами діяльності. Тоді виникає необхідність уточнити характер дій виконавців, зробити їх узгодженими, гармонійними та ефективними. Така тонка “настройка” або управлінська робота отримала назву *регулювання*. Це поточні дії, спрямовані на усунення відхилень від запланованого в організації режиму функціонування системи [8, с. 154]. Р.А. Фатхутдінов розглядає регулювання як окрему функцію менеджменту по вивченню змін факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на якість управління та ефективність функціонування системи, вжиття заходів щодо удосконалення параметрів “входу” системи чи процесу до нових потреб “виходу” [13, с. 402-403]. В “Енциклопедії бізнесмена, економіста, менеджера” стверджується, що *регулювання* – це вплив на об’єкт з допомогою економічних, правових, адміністративних та інших важелів, створення системи норм, обмежень та комплексу інших заходів, спрямованих на досягнення потрібних показників діяльності [4, с. 497; 13, с. 1140]. Ці функції є притаманними і системі управління кредитними ризиками банку.

Враховуючи те, що *кредитний ризик* – це ймовірність невиконання умов кредитної угоди контрагентом банку внаслідок виникнення повної (часткової) неплатоспроможності чи небажання контрагента банку виконувати свої фінансові зобов’язання за кредитною угодою (дефолт) внаслідок впливу суб’єктивних та об’єктивних чинників, і втрати банком частини вкладених активів в результаті реалізації цієї ймовірності (дефолту), *управління кредитними ризиками в банку* можна визначити як діяльність, яка включає *прогнозування та планування* рівня кредитних ризиків відповідно до обсягів та видів кредитних операцій, *мотивування* ефективного організування моніторингу кредитних ризиків, що здійснюється працівниками департаменту кредитних ризиків в процесі кредитної діяльності банку, здійснення *аналізу та оцінки* факторів виникнення кредитних ризиків та їх впливу на показники діяльності банківської установи, *контроль* за рівнем кредитних ризиків і в разі необхідності здійснення їх *регулювання* з метою забезпечення досягнення стратегічних цілей і поточних завдань діяльності банку. *Регулювання в системі управління кредитними ризиками банку* – це одна із функцій ризик-менеджменту кредитних операцій, окремий вид управлінської діяльності,

спрямований на підтримку необхідної відповідності між елементами системи управління кредитними ризиками (плануванням, організуванням, мотивуванням, аналізом, оцінкою та контролем кредитних ризиків), усунення можливих недоліків, неузгодженостей, що виявлені в процесі оцінки кредитних ризиків і контролю за їх рівнем та здійснення необхідних коректив на всіх етапах управління кредитними ризиками банківської установи. Процедура регулювання є важливою підсистемою управління кредитними ризиками в банку. На рівень кредитних ризиків банків впливають як макро-, так і мікроекономічні чинники, тому регулювання цих ризиків також повинно проводитися на макро- та мікрорівнях. *Регулювання кредитних ризиків банків на макрорівні* – це розробка, встановлення та застосування органами законодавчої, виконавчої влади, зокрема Національним банком України, певних норм, правил ведення кредитної діяльності та управління кредитними ризиками, внесення змін та доповнень до нормативно-законодавчих актів, що регулюють кредитну діяльність банків, методичного забезпечення регулятивної діяльності банків стосовно кредитних ризиків та надання органами нагляду рекомендацій щодо підвищення систем ефективності регулювання кредитних ризиків у банках.

Регулювання кредитних ризиків на рівні банківської установи спрямоване на зменшення кількості проблемних кредитів, виявлення і ліквідацію причин, що призводять до погіршення якості кредитів, та усунення відхилень, які виникають в процесі управління кредитними ризиками банку. Воно може здійснюватися на рівні індивідуальної кредитної угоди та на рівні банківського портфеля позик загалом. Особливістю регулювання є те, що воно пов’язане з різними функціями управління: прогнозуванням, плануванням, мотивуванням, організуванням, аналізом, оцінкою та контролем, і дає можливість оперативно впливати на величину кредитних ризиків на всіх рівнях. *Регулювання кредитних ризиків на рівні індивідуальної кредитної угоди банку* – це вид управлінської діяльності, який полягає у розробці і застосуванні певних методів та інструментів впливу на чинники виникнення певного рівня кредитних ризиків за угодою кредитування, що здійснюється в процесі управління з метою покращення якості кредиту та досягнення своєчасного виконання позичальником умов кредитного договору. При регулюванні кредитних ризиків кожен кредит і позичальник повинні розглядатися окремо. *Регулювання кредитних ризиків на рівні банківського портфеля позик* в

процесі управління ризиками кредитного портфеля передбачає застосування певних методів та інструментів впливу на чинники виникнення кредитних ризиків банківського портфеля позик з метою зменшення частки проблемних кредитів і підвищення прибутковості кредитного портфеля банку. У зв'язку з тим, що кредитні портфелі українських банків стрімко зростають, певна частина цих кредитів перейде в категорію "сумнівних" чи "безнадійних". Лише після цього вітчизняні фахівці аналізують причини виникнення проблемних кредитів у портфелі банку. Американські аналітики відзначають, що немає сенсу чекати настання негативних наслідків реалізації кредитних ризиків, оскільки банки втрачають можливість вчасно вносити корективи у свою кредитну діяльність, щоб покращити якість кредитів. Регулювання кредитних ризиків передбачає виявлення негативних тенденцій у кредитному портфелі банку, аналіз їх причин та вибір адекватних методів зменшення кредитних ризиків, які доцільно застосувати на теперішньому етапі для покращення якості кредитного портфеля банку. Особливу увагу слід звертати на кредити, рівень кредитних ризиків по яким підвищується. Це кредити, які ще не є проблемними, але при обслуговуванні цих кредитів простежуються негативні тенденції. Щоб краще прослідкувати історію повернення кредитів, які складають портфель банківських позик, необхідно сегментувати кредитний портфель *за термінами повернення кредитів*, тобто виокремити кредити щойно видані, кредити видані на термін до 3 місяців, від 3 до 6 місяців, від 6 до 9 місяців, від 9 до 12 місяців та кредити, видані на термін більше року. Це дасть змогу вчасно виявити негативні тенденції, проблеми та причини виникнення кредитних ризиків у банку відповідно до термінів повернення кредитів. Якщо не вживати своєчасних заходів щодо проблемних кредитів та факторів їх виникнення, то може бути втрачена можливість покращити якість кредитів чи повернути їх. Внаслідок цього втрати через високий рівень кредитних ризиків можуть досягнути ступеня, який загрожуватиме втратою активів чи капіталу банку.

Аналіз досліджень цієї проблеми та власні спостереження засвідчують, що ключовими компонентами ефективного регулювання кредитних ризиків на рівні банку повинні бути такі:

1. Формування чіткої *стратегії регулювання кредитних ризиків* у банку, яка відображає систему пріоритетів у його кредитній діяльності та напрямки його кредитної політики. Наявність сформованої стратегії ре-

гулювання кредитних ризиків дає змогу банку швидко та адекватно реагувати на непередбачені зміни, зокрема у зовнішньому середовищі та діяльності контрагентів, демонструє зв'язок між функціями посадових осіб, що здійснюють регулювання кредитних ризиків на всіх стадіях кредитного процесу в банку та сприяє ефективному регулюванню кредитних ризиків банківського кредитування загалом.

2. Виокремлення в організаційній структурі банку департаменту кредитних ризиків *відділу регулювання кредитних ризиків*, а також відповідальних та кваліфікованих працівників, які здійснюватимуть регулятивні процедури на всіх етапах кредитного процесу під час управління кредитними ризиками в банку.
3. Систематичний аналіз повної, своєчасної, достовірної і змістовної *інформації* щодо чинників, які зумовлюють кредитні ризики банку, на основі якої здійснюється їх регулювання. При здійсненні регулювання кредитних ризиків в банках важливою є робота аналітиків, які здійснюють послідовний та ефективний збір інформації про чинники виникнення кредитних ризиків, аналізують тенденції їх впливу на рівень кредитних ризиків та вирішують які заходи впливу можна застосувати, щоб не допустити в майбутньому негативних наслідків реалізації кредитних ризиків, тенденції яких виявлені сьогодні. При цьому основними факторами, від яких залежить рівень кредитних ризиків банківського кредитування, доцільно вважати *фактори, притаманні зовнішньому щодо банків та контрагентів середовищу; фактори, притаманні банківським установам, а також фактори, притаманні контрагентам банків*. З точки зору регулювання рівня кредитних ризиків, саме фактори внутрішнього щодо банку середовища видаються нам найвагомішими, оскільки вони є об'єктом активного впливу з його боку.
4. Розробка і впровадження *моделі регулювання кредитних ризиків* на рівні банківської установи, яка враховує вплив основних чинників, що зумовлюють кредитні ризики банку та застосування адекватних методів впливу на них. Банки повинні мати розроблені моделі (системи) регулювання кредитних ризиків, ефективність застосування яких повинна контролюватися на рівні наглядових органів Національного

банку. Методи регулювання кредитних ризиків як на рівні Національного банку України, так і на рівні окремих банківських установ, повинні враховувати природу виникнення кредитних ризиків та сферу їх регулювання. Це спектр законодавчо-нормативних, організаційно-управлінських, методологічних, розподільчих, обмежувальних та інформаційних методів [11, с. 135]. Адекватність використання методів регулювання кредитних ризиків залежить від того, на якому етапі процесу управління кредитними ризиками в банку вони застосовуються.

5. Розробка та застосування відповідних *показників для оцінки ефективності регулювання кредитних ризиків банківських установ*. Основним показником ефективності регулювання кредитних ризиків банку є відношення доходів від кредитної діяльності, отриманих під час використання системи регулювання кредитних ризиків, до витрат, пов'язаних з її впровадженням та функціонуванням. Оцінюючи якість регулювання кредитних ризиків на рівні банку, необхідно проаналізувати ефективність роботи відповідальних працівників департаменту (відділу) регулювання кредитних ризиків. В результаті потрібно оцінити ефективність дій підрозділів щодо повернення кредитів, а також визначити скільки було успішних спроб вимог (їх кількість та обсяги) і скільки часу витрачено на кожен випадок примусового стягнення боргу, а також врахувати безпосередню участь вищого керівництва у цьому процесі.

Підсумовуючи вищенаведене, варто зробити висновок, що регулювання кредитних ризиків у банку як управлінський процес дає можливість:

- сформувати чітку інформаційну картину про кредитні ризики, чинники, що зумовлюють кредитні ризики та рівень їх впливу на ефективність діяльності банку;
- вносити корективи в процес управління кредитними ризиками банку на всіх етапах кредитного процесу;
- покращити ефективність кредитної діяльності шляхом зменшення частки проблемної заборгованості в кредитному портфелі банку;
- зменшити витрати банку на формування резервів під кредитні ризики;
- зберегти кошти вкладників та власний капітал банку;
- забезпечити прибутковість кредитної діяльності шляхом оптимізації рівня кредитних ризиків в банку.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
2. Галіцин В.К., Бушуєва І.В. Система управління кредитними ризиками комерційного банку: Монографія. – К.: Науковий світ, 2000. – 146 с.
3. Економічна енциклопедія: У 3-х томах. Е 45. Т. 2 / Ред. кол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 848 с.
4. Енциклопедія банкіра, економіста, менеджера // За ред. Р. Дяківа. – Київ: Міжнародна економічна фундація. – 2000. – 703 с.
5. Комплексна програма розвитку банківської системи України на 2003-2005 роки. Проект. – 25 с.
6. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посібник / В.В. Вітлінський, О.В. Пернарівський, Я.С. Наконечний, Г.І. Великоіваненко; За ред. В.В. Вітлінського. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 251 с.
7. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Теоретичні та прикладні засади менеджменту: Навч. посібник. – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, “Інтелект-Захід”, 2002. – 228 с.
8. Малышев А.А., Лыгалов А.П. Основы современного менеджмента: Учебно-методическое пособие в 5 книгах. // Книга 2. – Ужгород: ПИК ПАТЕНТ, 1997. – 190 с.
9. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. – М.: Дело ЛТД, 1998. – 800 с.
10. Основні показники діяльності банків України на 1 лютого 2004 року // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 3. – С. 67.
11. Слобода Л.Я., Салюта Ю. Вдосконалення методів регулювання рівня кредитних ризиків у банківському менеджменті // Регіональна економіка. – 2004. – № 4(30). – С. 134-139.
12. Фатхугдинов Р.А. Стратегический менеджмент: Учеб. для вузов. – 3-е изд. – М.: ЗАО “Бизнес-школа “Интел-Синтез”, 1999. – 416 с.
13. Abboud. A.K. Money in the Bank: How safe is it? Dow Jones Irwin, Inc., Home wood, IL, 1987. – P. 1335.

Summary

The article investigates the regulation of credit risks in banking institutions, the economic essence of the terms “credit risks regulation” and “credit risks management” for the bank, defines the main tasks of the regulation within the system of credit risks management in banks, determines the key components of the efficient risk management in banking institutions.

Слобода, Л.Я. Регулювання в системі управління кредитними ризиками банку / Л.Я. Слобода // Вісник Української академії банківської справи.- 2004.- № 2.- С. 76-81.